

=== Polgár Péter Antal =====

/// Gomb- vagy KGB-ügynök volt-e Freimann Lajos?

Adalékok a miskolci Gáti-per történetéhez¹

1956. október 25-én éjjel a miskolci megyei rendőr-főkapitányság – akkori elnevezéssel a BM Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Főosztály, amelynek az alárendeltségébe tartozott az 1953-ban a Belügyminisztériummal egyesített Államvédelmi Hatósága helyi nyomozó és karhatalmi, tehát egyenruhás állománya² is – diákokat és munkásokat tartóztatott le, mert részt vettek a Budapestre tartó, az ottani fegyveresek megsegítésére szerveződő mozgolódásban. Többségük teherautókon, különböző útvonalakon, mások vonattal indultak Pest felé. Fegyverekhez is jutottak, miután lefegyverezték a mezőkövesdi rendőrséget, majd Gyöngyösnél honvéd csapatokkal is összetűzésbe kerültek. A fővárosba éppen emiatt nem értek el, többségüket elfogták és Miskolcra szállították. A fiatalok egy részét hamarosan szabadon bocsátották, néhányukat azonban továbbra is a főosztály fogdájában őrizték. Miután az a hír terjedt el a városban, hogy az őrizeteket ártatlanul fogták le, mi több, súlyosan bántalmazták és meg is kínozták, október 26-án a reggeli órákban előbb a városi, majd a megyei rendőrség épülete előtt hatalmas tömeg gyűlt össze, hogy a szabadon bocsátásukat kiköveteljék. A városban terjedő szóbeszéd szerint a fiatalok közül többet meggyilkoltak a rendőrségen, s holttestüket az épület pincéjében a szén alatt rejtették el.³

1 = = A mintegy háromezer oldalas dokumentum a Budapesti Fővárosi Levéltárban (BFL) található XXV.4.a B. 1057/1957. *Balázs Géza és társai* jelzet alatt. A tanulmányban külön nem jelzett idézeteket a 21 vádlottas per irataiból vettem. A miskolci lincselések számonkérésére jelen ügyön kívül folyt még egy büntetőeljárás (az ún. „*másik Gáti-ügy*”) is, amelynek 18 vádlottja volt. Lásd Kis, 2016: passim.

2 = = Az önálló ÁVH-t 1953 nyarán integrálták az egységesített Belügyminisztériumba. „Ez megszüntette ugyan korábbi szervezeti különállását, de funkcionális működése, valamint a megkülönböztető külsőségek (egyenruha, »államvédelmi« rangok, jelvények) okán teljesen értelemszerű volt, hogy a fegyveres erők ezen részlegeit továbbra is »államvédelmi« elnevezés alatt tartotta számon mind a hiva-tali zsargon, mind pedig a köztudat.” Pintér, 2000: 211.

A pánikba esett rendőrök és az épületben tartózkodó megerősített, mintegy 90 fős államvédelmi alakulat katonái a tömegbe lőttek.⁴ Legkevesebb 16 civil halott – köztük egy gyermek- és egy fiatalkorú – és több tucat sebesült maradt az utca kövezetén.⁵ Ezzel ugyan visszaverték a – fegyvertelen – tömeg „támadását”, de ugyanakkor kiváltói is lettek a későbbi újabb tragédiának. A tömeg másodízben már nem volt fegyvertelen, és nem futamodott meg. Amikor az épületet elfoglalták az ostromlók, első és legfontosabb követelésük, hogy a sortűz felelőseit nevezze meg és adja ki nekik a főosztály vezetője.

Az épület elfoglalása után néhányan a bámézkodók biztatása közepette különböző, de a megyei főosztály épületéhez közeli helyszíneken – válaszul a sortűzre – több menekülő rendőrt, illetve államvédelmi tisztet és egy polgári személyt súlyosan bántalmaztak, akik közül hatan – az említett civil is – a helyszínen, ketten a kórházba szállításukat követően behaltak sérüléseikbe.

A nyolc, a forradalom leverését követő megtorlás idején már egyértelműen meglincseltként emlegetett áldozat (zárójelben a bekövetkezett halál időpontja): Antal Gyula rendőr törzsőrmester⁶ (október 27.), Freimann Lajos műanyag-feldolgozó kisiparos (október 26.), Gáti Gyula rendőr őrnagy (október 26.), Gáti Imre államvédelmi százados (október 31. – ő Gáti Gyula tizenhat évvel fiatalabb unokaöccse), Juhász József államvédelmi hadnagy (október 26.), Mohai István államvédelmi százados (október 26.), Ráduly József rendőr százados (október 26.), Strelecz János rendőr nyomozó hadnagy (október 26.).

A rendőrség a forradalom leverése (november 4.) után még közel egy hónapig nem nyomozott a rendőrök és az ávosok gyilkosai után. Felkutatásuk csak az Országos Rendőrkapitányság utasítására, 1956. december elején indult. Az őrizetbe vett, majd letartóztatott gyanúsítottak ügyének tárgyalása 1957. áprilisában kezdődött

3 = „Rémhír kapott szárnyra, miszerint még több fogoly van bent, s közülük néhányat felakasztottak az épület pincéjében, hulláikat pedig a szén alá rejtették.” Kis, 2016: 36.

4 = „Az épületben megerősített létszámú, kb. 90 főnyi belső karhatalmi őrség volt, akik a tömeg fenyegető magatartása folytán emeletenként elosztva védelemre rendezkedtek be és az volt a parancs, hogy tüzet nyitni csak tűzparancsra lehet, amely tűzparancsot két darab kilőtt rakéta fog jelezni.” A másodfokon meghozott bírósági ítélet indoklása. LB Nb. OT. 1957. VII. 17. Vörös Balogh István rendőr alezredes, főosztályvezető-helyettes szerint is „a belső karhatalom száma kb. 90 fő volt”. Vörös Balogh tanúvallomása az elsőfokú bíróságon, 1957. április 18.

5 = Nagy József kórházi gondnok 1957. április 17-én tett vallomása szerint „kb. hetven sebesült volt délután fél négyig, amíg én a Honvéd Kórházban voltam, ott tizenegy halt meg”.

6 = Antal Gyula rendőr törzsőrmester posztumusz lett alhadnagy. A civil Freimann kivételével mindegyik tisztet – a szabályoknak megfelelően – haláluk után eggyel magasabb rendfokozatba léptették elő, és megkapták a Munkás–Paraszt Hatalomért Em-lékérmeket. Hősöknek kijáró tiszteletadással, díszsírhelyen temették el őket.

meg a Budapesti Fővárosi Bíróságon, amely a volt hadbíró, Tutsek Gusztáv elnökletével első fokon, nem jogerősen 14 halálos ítéletet hozott. További hét vádlott fegyházbüntetést kapott. A per másodfokon a Legfelsőbb Bíróság Népbírószáki Tanácsa elé került, amely Vida Ferenc elnök vezetésével a tizennégyből hét halálos ítéletet fegyházbüntetésre enyhített, a többiekét részben megváltoztatta. Egyetlen felmentő ítélet sem született. Ugyanakkor az önbíráskodást kiváltó rendőrségi, ún. „objektumvédő sortűz” miatt senkit nem tettek felelőssé, ez irányban semmilyen eljárás nem folyt. De vajon miért gyilkolták meg a budapesti Freimann Lajost, akinek a tüntetésekhez, az azt követő sortűzhez, de még a városhoz sem volt igazából semmi köze? Vagy mégis, mert – ahogy sokan tudni vélték – titkos állományú „ávós” volt, s államvédelmi beosztottként őt is felelősség terhelte a korábbi súlyos évekért? Vagy csupán azért ölték meg, mert a lincselő tömeg „zsidóvért” akart látni? Egyáltalán: ki volt ő valójában?

Standeisky Éva úgy látja, a Gáti-ügy egyértelműen bizonyítja az antiszemitizmus jelenlétét a forradalomban, azonban az esetben valóban meglévő zsidógyűlölő vonások nem kapnak hangsúlyt a Balázs Géza és társai per tárgyalásán, s ennek a megtorló kádári hatalom politikai megfontolásai szolgálnak magyarázatul.⁷ A véres eseményeket követő két napon, október 27-én és 28-án Sótonyi Gábor és Pfliegler Kálmán miskolci igazságügyi orvos szakértők a hatalom akkori képviselője, a munkástanács utasítására felboncolták a halottakat, mind a sortűz, mind a népharag áldozatait, összesen mintegy 20–24 embert.

Az 1956. október 27-én felvett boncolási jegyzőkönyv szerint a lincselők által ávósnek gondolt, a sortűzért felelőssé tett Gáti Gyula rendőr őrnagyot agyonverték, testét a szovjet emlékműre akasztották. Őt sokan zsidó származásúnak tartották. Freimann Lajos budapesti gombügynök, akit Gáti holttestének felakasztását követően lincselte meg a tömeg,⁸ szintén zsidó volt, s erről meg is győződtek az önbíráskodók a felakasztása során.⁹ Mindez az elkövetők antiszemitizmusát bizonyítja Stan-

7 = = Standeisky, 2004a; 2004b.

8 = = Freimann Lajos tragédiáját Benamy Sándor dolgozta fel egy kisregényében. Benamy nem csak a per iratait ismerte meg, az anyaggyűjtés során beszélt Freimann Lajos özvegyével és útitársaival is, és nagy valószínűséggel ott volt mindkét, a lincselők ellen lefolytatott büntetőügy tárgyalásán is. Éppen ezért Benamy műve az események rekonstrukciójához – kellő forráskritikával – hasznosítható, ugyanakkor figyelembe veendő, hogy az író regényében esetenként „beleavatkozik” a tényekbe. Így például Gáti Gyula holttestének „elveszését” tényként kezeli, szerinte a Gáti sírjában az exhumálás során fellelt maradványok egy „országúti vándor”-éi, „aki névtelenül, békés körülmények között [sic!] hunyt el azokban a napokban a miskolci kórházban”. Benamy, 1958: 106. Bár a szereplők saját nevükön szerepelnek a műben, egyetlen esetben eltér ettől: Nemes Sándor a regényben Vermes Dezsőként jelenik meg.

9 = = Csakhogy Freimann zsidó származását, felekezeti hovatartozását támadói legfeljebb csak feltételezték, de nem tudhatták, amikor üldözni, bántalmazni kezdték! Elias

deisky szerint.¹⁰ A valóban tetten érhető fajgyűlölet ellenére az a véleményem, hogy Freimann és Gáti nem azért halt meg, mert zsidók voltak.¹¹ Gáti azért halt meg, mert – a lincselők meggyőződése szerint – a tömegbe lőtt és/vagy lövetett, Freimann pedig azért, mert úgy vélték – tévesen –, hogy ő Gáti „ávós testvéröccse”, aki éppen emiatt tette szóvá az őrnagy megölését. Gáti Gyula rendőr őrnagy unokaöccse, Gáti Imre – és nem Freimann – valóban államvédelmi százados volt (s Standeisky véleményével¹² ellentétben ugyancsak „zsidó”), és mint ilyen, a tömegbe lövetésért felelős vagy felelőssé tett személyként szenvedte el a brutális bántalmazást, ami négy nappal később bekövetkező halálához vezetett. Az ugyanakkor kétségtelen tény, hogy a politikai rendőrség/ÁVO/ÁVH szervezetén belül a lakosságon belüli arányukat messze meghaladó számú zsidó származású (de zsidó identitással nem feltétlenül bíró) személy volt, s ennek többek között az 1945 januárjában megszervezett politikai rendőrség – a későbbi „ávó” – eredeti rendeltetése szolgálhat magyarázatául: a háborús bűnösök felelősségre vonásának szándéka. Így a köztudat szinte azonosította – nyilvánvalóan tévesen – a „gyilkos ávót” a zsidókkal.¹³

Canetti szerint „a hajszoló tömeg [...] ölni készül, s tudja, kit akar megölni. [...] *Elegendő közölni ezt a célt, elegendő elhíresztelni, hogy kicsoda vesszen*, és máris létrejön a tömeg. [...] Az ölésből mindenki részt követel, mindenki lecsap, s hogy lecsaphasson az áldozatra, közvetlen közelébe törtet. Ha nem érheti el, akkor látni akarja, hogyan éri el más.” Canetti, 1991: 48. (Kiemelés: P. P. A.)

10 = = Az egyikük képtelen állítása szerint ő csak azért húzta le az áldozat nadrágját, mert meg akart győződni róla, hogy az akasztáskor valóban bekövetkezik-e az ejakuláció.

11 = = Hiszen meglincselték a két Gátin és az ugyancsak ávósnak gondolt Freimannon kívül Antal Gyulát, Ráduly Józsefet, Mohai Istvánt, Juhász Józsefet, Strelecz Jánost is, akik nem voltak „zsidók”.

12 = = „A sírba nem Freimann, hanem egy meggyilkolt másik áldozat, Gáti Imre, egy nem zsidó [sic!] ÁVH-s százados holtteste került...” Standeisky, 2004b. Standeisky téved: Gáti Imre államvédelmi százados Gáti Gyula 16 évvel fiatalabb unokaöccse volt, s ekként nyilvánvalóan zsidó származású volt, ugyanúgy, mint Gáti Gyula rendőr őrnagy.

13 = = „A párthoz csatlakozó zsidóság egy része jól elkülöníthető csoportot alkotva a kommunista párt kezén lévő erőszakszervezetekbe lépett be. Voltak olyanok, akiket a munkaszolgálatból, illetve a deportálásból visszatérve egyszerűen a bosszúvágy hajtott. Erre leginkább a kommunista párt kínált módot az erőszakszervezetek feletti totális ellenőrzés révén. [...] Sok esetben egész munkaszolgálatos csoportok álltak be rendőrnek, léptek a hadsereg kötelékébe.” Győri Szabó, 1997: 79. „Főként az elhurcolt zsidó vallású egyének, akik vissza tudtak jönni a németországi, lengyelországi haláltáborokból, azok jelentkeztek, és főként az ő személyükre, az ő munkájukra támaszkodott kezdetben a rendőrség. [...] És ilyenformán az ő szolgálatuk kifogásolható volt, mert a rendőri szolgálatot arra használták fel, hogy házkutatásokat tartsanak, keressék a maguk ingóságait, elhurcolt javait...” Bernáth József volt Szatmár megyei rendőrfőkapitány visszaemlékezéseiből idézi Pelle, 1990. „...1945 után a kommunista párt által megszervezett politikai rendőrségnek, a félelmetes ÁVO-nak vezető tisztjei – egyes kutatók szerint – 1949-ig 70–80%-ban zsidók voltak és az

Gáti családja vélhetőleg nem tartotta magát zsidónak, s végképp nem izraelita hitfelekezetűnek, ellentétben Freimann-nal: Gáti Gyulát és unokaöccsét, a nála 16 évvel fiatalabb Gáti Imrét – hősként – a Kerepesi temetőben díszsírhelyen, míg a „gombügynököt” a Farkasréti temető izraelita parcellájában temették el a forradalom leverése után. (Ez utóbbi tény is egyértelműen amellet szól, hogy – a felröppent legendával ellentétben – Freimann nem volt ávós.¹⁴) Gátit sokan ismerték Miskolcon, tudták, hogy zsidó származású,¹⁵ Freimant az öccsének hitték. A lemez-telenített alsótestű gombügynökről kiderült: a várakozásoknak megfelelően „tényleg zsidó”, vagyis – szerintük – valóban ő volt a „másik” Gáti.

Nemcsak a tömeg gondolta, hogy a civil férfi titkos államvédelmis. Freimann ávós mivolta mellett érvként hozza fel Szakolczai Attila – Rásó József levéltári kutatásaira hivatkozva –, hogy a halott zsebében Pfliegler Kálmán boncolóorvos egy „ÁVH-s” pecsétnyomót talált.¹⁶ Rásó dokumentumgyűjteményének¹⁷ 60-as számú irata szerint az orvos erről az alábbiakat mondta jegyzőkönyvbe kihallgatásakor, 1956. december 6-án a rendőrségen: „Egy személynek az azonosságát nem tudtam megállapítani. [...] Most már azt hallottam, hogy Freimann Lajos nevezetű volt, aki polgári egyén lett volna, viszont határozottan állíthatom, hogy az ő zsebében találtam meg, saját személyében [sic!] az 5885. sz. ÁVH-pecsétet.” Standeisky Éva szerint a „fentieket

osztályvezetőig lefelé körülbelül ez az arány érvényesült. Más, mértéktartóbb vélemények szerint az erőszak szervezeti funkciók esetén a kommunista katonatiszti-rendőrtiszti állomány minimum 10%-a volt zsidó, ami szép szám, ha tudjuk, hogy 1945 előtt egyetlen egy zsidót sem találunk ezekben az állásokban.” Győri Szabó, 1997: 81. Sulyok Dezső parlamenti felszólalása szerint „részben az önbiztosítás ösztöne sodorta a zsidóságot a politikai rendőrségre és azokba a pozíciókba, amelyeket talán számarányához mérten túlzott számban foglalt el”. Idézi Győri Szabó, 1997: 82.

14 = = A Kádár-rendszer a két Gátit az „ellenforradalom” mártírjaként tartotta számon, Freimann Lajost azonban nem. Nyilvánvaló: ha az ÁVH-nak akár nyílt, akár titkos állományú tagja lett volna, akkor az ő neve is bekerült volna a megtorló hatalom által igencsak nehezen összetákolt felsorolásba, amely az „ellenforradalom” elleni harcban elesettek névsorát tartalmazza. Lásd Hunyadi, 1981. A könyvben – számos hamisítás mellett – például még az a Kollár István volt karhatalmista sorkatona is megtalálható *államvédelmisként* (!), aki meggyilkolásakor már második éve civil volt, segédmunkásként kereste kenyerét. Ugyanakkor – Hunyadi kötetével ellentétben – a *Fehér könyv III*. Freimant is az ellenforradalmi terror áldozatának tartja, de polgári személyként („műanyagkészítő”).

15 = = A család asszimilálódását jelzi névváltoztatása: vélhetően az unokatestvérek nagyapja nevét Gutfreundról magyarosította Gátira. Természetesen pusztán a név magyarosításból még nem következik a zsidó származás.

16 = = „Rásó József kutatása azt bizonyítja, hogy Freimann Lajos, amennyiben valóban így hívták, nem egyszerű kereskedő, hanem államvédelmi tiszt volt, amint ezt a boncolásakor nála megtalált ÁVH-s pecsét bizonyítja.” Szakolczai, 2000: 303–322.

17 = = Rásó, 1998.

megerősíti a Miskolcon a gyilkosság napján, 1956. október 26-án [valójában 27-én]¹⁸ készült boncolási jegyzőkönyv: »a hulla zsebében 5885. számú pecsét volt«¹⁹. Pfliegler vallomása alapján Szakolczai Attila téves következtetésre jutott. Ezt gondolta tovább Standeisky Éva és Ungváry Rudolf,²⁰ s így keletkeztek az összeesküvés-elméletek Freimann – alaptalanul – vélelmezett ÁVH-s szerepével kapcsolatban.

Az ügy tehát feltétlenül pontosításra szorul! Pfliegler doktor ugyanis valójában nem egy, hanem két pecsétnyomót talált a számára ismeretlen halott ruházatában! Az egyik a fenti, 5885-ös, a másik az 5845-ös számú volt. Az 5885-ös kétségkívül Gáti Gyula rendőr őrnagyé volt, az 5845-ös pedig Mohai István államvédelmi századosé. Mindkettő Freimann zsebéből került elő! Ez miképpen volt lehetséges? Tény, hogy az áldozatok zsebeit többször is kiforgatták a bámészkodók, akik a számukra érdektelen pecséteket véletlenül éppen annak a Freimann-nak a zsebébe rakták vissza, akinek semmi köze sem volt hozzájuk.²¹

A zavart ugyanakkor fokozza dr. Pfliegler Kálmán, amikor a Mohai István államvédelmi százados boncolása során, 1956. október 27-én felvett jegyzőkönyvben ezt írja: „Boncjegyzőkönyv. Készült az ismeretlen, 5845 [sic!] számú pecsét birtokában lévő fiatalabb külsejű férfi elhalálása miatt indult bűnügyben, nevezett holttestének szemléléről és boncolásáról.” Miután a boncolás során egyértelműen bebizonyosodott, hogy a „lövési sérülés bemeneti nyílása a jobb halántéktájékon volt, amelynek tulajdonságai arra mutatnak, hogy közvetlen közelről történhetett a lövés. A lövedék és a robbanási gázok roncsolták szét krátterszerűen a koponyát és tartal-

18 == A dátumok körüli bizonytalansághoz kétségkívül hozzájárulhatott, hogy a boncjegyzőkönyvek utólag, néhány nappal később készültek el a boncolás során felvett orvosi jegyzetek alapján. Az adott körülmények ugyanis nem tették lehetővé ebben az esetben sem a jegyzőkönyvek azonnali elkészítését, hiszen nem volt írnok-jegyzőkönyvvezető, és nem állt rendelkezésre még írógép sem. Ráadásul ezúttal, nyilván a rendkívüli esemény következtében, a boncteremben szokatlanul nagy számban jelentek meg arra jogosulatlan személyek, ismerősök, hozzátartozók, kíváncsiskodó kívülállók, igencsak megnehezítve az egyébként is felfokozott idegállapotban dolgozó kórboncnokok, boncmesterek munkáját. Pfliegler 26-án még nem boncolt, nem is boncolhatott, hiszen ezen az estén még a meglincselték – mindhárman – a szovjet emlékművön függtek! Az orvos csak 27-én kapott Sótónyi Gábor kórházi kórboncnokon keresztül megbízást arra Kende István kórházigazgatótól, hogy az előző nap áldozatait, akiknek a száma mintegy 20–24 volt, Sótónyival közösen boncolja fel.

19 == Standeisky, 2004a; 2004b.

20 == Standeisky, 2004b; Ungváry, 2015.

21 == Erre a következtetésre jutott Kis József is. Rásó Józsefre hivatkozva így ír: „Freimann Lajossal kapcsolatban felmerült, hogy ő is államvédelmi beosztott volt. A boncolása előtt ugyanis a zsebében egy 5885. számú pecsétnyomót találtak. (Rásó, 1998: 114.) Ez a pecsétnyomó azonban Gáti Gyula ügykezelője vallomása szerint nem az övé, hanem Gátié volt. Tudott, hogy az emlékműre felakasztottak zsebébe többen is belenyúltak. Valószínűleg ekkor vehették ki a pecsétnyomót is, s véletlenül vagy nem-törődömségből Freimann Lajos zsebébe tették vissza.” Kis, 2016: 41., 85-ös lábjegyzet.

mát, és okozták a halálát.”²² Az (akkor még Pfliegler számára ismeretlen) elhalt tehát nem lehetett más, mint Mohai István államvédelmi százados, az egyetlen „meglincsel” áldozat, aki fejlődés következtében halt meg. (A másik, ugyancsak lőszérülés következtében elhunyt áldozat Ráduly József rendőr százados volt, de őt a lövedék a bal hónalján érte, nem pedig a fején. Ráadásul Pfliegler őt személyesen ismerte, mi több, a sérült tisztet – mielőtt meglőtték volna – el is látta.) Mohai önkézével vetett véget életének, mielőtt üldözői kezére került volna. Ezt követően az összevert, meg-rugdalt, meggyalázott hulláját – a megölt, teherautóval kilométereken át vontatott Gáti esetéhez hasonlóan – autó (egy taxi) után kötötték, a Zenepalotához von-szolták, s Gáti Gyula és Freimann Lajos mellé, harmadikként akasztotta a csőcselék a szovjet hősi emlékműre. Ezzel megteremtődött a lehetőség arra, hogy a pecsétek mindegyike Freimann zsebébe kerüljön. Dr. Pfliegler másutt azt közli, hogy a nyolc áldozat közül csak kettőt nem ismert személyesen, az egyik Freimann Lajos, a másik Mohai István volt. Az 1957. május 8-án tett rendőrségi vallomásában pedig ezt mondja: „Az áldozatok ruházatát, zsebtárgyait nem vettük jegyzőkönyvbe, a pecsé-ten [itt tehát csak egyet említ!] kívül zsebtárgyat nem is találtam. Arra emlékezem, hogy két személynél jegygyűrű volt, és levettem, és azt a Megyei Bíróság Gazdasági Hivatalának adtam át²³ illetve a Raduly ujján talált jegygyűrűt Raduly özvegyének adtam át.”

Pfliegler két nappal később, 1957. május 10-én tett tanúvallomást az ügyben az elsőfokú tárgyaláson. Többek között ezt mondta: „Freimann esetében valami téve-désről lehetett szó. [...] Csak tegnap délelőtt tudtam meg véletlenül azt, hogy Frei-mann akasztásánál egy fiatalember kivett Freimann farzsebéből 3.000,- Ft-ot. Gáti, Freimann és Mohai egymás mellett voltak felakasztva, így könnyen előfordulhatott, hogy miután Freimann zsebéből kivettek valamit, a zsebbe való visszatételnél csere történhetett. Én Freimann zsebében csak két [!] pecsétet találtam és a zsebében egy

22 = = A Budapesti Fővárosi Bíróság mellett működő, Kelemen Endre vezette orvos szak-értői csoport 1957 áprilisában meghamisította a boncleletet. Eszerint a koponya-sérüléseket nem lövés, hanem bántalmazás okozta, lőtt sérülése Mohainak egyál-talán nem volt, a halála pedig akasztás következtében állott be. Minderre a kellően súlyos ítélet meghozatalához volt szükség. Ezért a miskolci boncolóorvosokat hat-hetes letartóztatásuk során, a megtorlás idején arra kényszerítették, hogy önmagu-kat meghazudtolva vonják vissza a Mohai államvédelmi százados boncleletében tett megállapításaikat a halál okáról. Kis, 2002: 62–63. Az itt, az eredeti boncjegyző-könyvben leírt sérülés módja megfelel az ún. hidrodinamikai hatásnak, ami megma-gyarázza a lőcsatorna és a lövedék kimeneteli helyének Kelemen által kifogásolt hiányát, valamint a helyszínen szétszóródott agyvelődarabokat, a tényleges halál-okokat.

23 = = Ez a gyűrű Freimann Lajosé volt, 1957. május 27-én egy, a periratok közt elfekvő nyug-ta ellenében adták át az özvegynek az ügyészségen: „Özvegy Freimann Lajosné, Budapest, V., Szemere utca 17. sz. a. lakos, műanyag-feldolgozó kisiparos. Az 1957. május 27-én kelt igazolás szerint a letétben szereplő jegygyűrűt adnak ki részére.”

vékony karikagyűrűt. A boncolásnál behívtuk Regéczit²⁴ is, aki szintén nem tudta felismerni őt. Nem tartom lehetetlennek azt sem, hogy Regécziék Mohai zsebéből vették ki a bélyegzőt, és más helyre tették vissza.”

A korong alakú, általában két-három centiméter átmérőjű, 3-4 milliméter vastagságú, jobbára bronzból vagy sárgarézéből készült s egy, a hátlapján lévő karika segítségével újra is húzható ún. száraz pecsétnyomó, amely minden fegyveres testületnél használatos, önmagában egyébként se bizonyítaná, hogy tulajdonosa az ÁVH-hoz tartozik. Jelen esetben Gáti Gyula rendőr őrnagy pecsétnyomója az 5885-ös, beosztottja, Siklós Jenőné rendőrségi polgári alkalmazotté az 5886-os,²⁵ Mohai István ÁVH századosé pedig az 5845-ös számú volt. (Siklós Jenőné elmondta vallomásában, hogy a pecsétnyomókat számsorrendben kapták – az övé jelenleg is megvan –, azaz nem aszerint, hogy ki rendőr, ki államvédelmi vagy éppen polgári alkalmazott.) Hogy ez utóbbi, azaz az 5845-ös számú pecsét tulajdonosa Mohai államvédelmi százados volt, a második boncolás alkalmával a Kelemen Endre vezette orvosi bizottság is megállapította: „Jelen boncolási jegyzőkönyv adatai arra a holttestre vonatkoznak, amelynek boncolásánál Miskolcon az 5845 számú pecsétnyomót találták a ruházataiban.”

Ezek alapján tehát bizonyított, hogy Freimann Lajosnak a bélyegzőkhöz semmi köze sem volt. A pecsétnyomó ez esetben is csak annyit bizonyít: a megyei rendőrfőkapitányságnak az – államvédelmi szervekkel közös – elhelyezését biztosító épületben volt használatban, például egy adott iroda (fegyverszoba, pánccsaszekrény, raktár stb.), illetve ezen helyiség(ek) kulcsait tartalmazó fémkazetta ún. „falakatjának” észrevétlen kinyitását megakadályozó gyurma lezárására, függetlenül attól, hogy birtokosa rendőr vagy államvédelmi beosztott volt-e.

Mindezek ellenére Szakolczai Attila – túl azon, hogy Freimann Lajosnak még a nevét is megkérdőjelezi!²⁶ – azt a tényt is a szerencsétlen gomböntő „ávós” mivolta melletti érvként értékeli, hogy „őt a boncoláskor egyetlen ÁVH-s vagy rendőrtiszt sem ismerte fel”, szerinte nyilván azért, mert „nem a miskolci államvédelem állományához tartozott”.²⁷ (Feltéve, de meg nem engedve a képtelenséget, hogy Freimann

24 = = Személyéről közelebbit nem sikerült megtudni.

25 = = Siklós Jenőné rendőrségi ügykezelő (aki korábban Gáti Gyula rendőr őrnagy beosztottja volt) 1957. március 18-án, a rendőrségen tett vallomása.

26 = = „Rásó József levéltáros kutatása azt bizonyítja, hogy Freimann Lajos, amennyiben valóban így hívták [!], nem egyszerű kereskedő, hanem államvédelmi tiszt volt, amint ezt a boncolásakor nála megtalált ÁVH-s pecsét bizonyítja.” Szakolczai, 2000: 321–322.

27 = = Uo. 303–322. Tegyük hozzá: a Pfiiegler, illetve Sóttonyi által végrehajtott boncolás során Freimann Lajos holttestét nem azonosította egyetlen rendőr vagy államvédelmi beosztott sem (bár Pfiiegler állítása szerint erre kérte a kórházban sebesülten fekvő ávosokat). Nem is tehetne volna, hiszen a boncolásokra október 27-én került sor, azaz a rendőrsortűz másnapján, az újabb lincselések idején. Miért ment volna be rendőr vagy államvédelmi a felháborodott hozzátartozók, kíváncsiskodók közé, a

valóban ávos volt, csak nem a miskolci állománynál szolgált, jogos a kérdés: miért, hogyan lehetett egyszerre két (!) miskolci, ráadásul különböző sorszámú pecsétnyomója ugyanannak az ávosnak?)

Ugyanakkor Standeisky Éva is felteszi a kérdést: vajon mi oka volt a forradalom idején negyedmagával utazgatni Freimann Lajosnak, honnan volt Pobeda autója, sofőrje, rengeteg pénze („háromezer forintot találtak nála”), miből tellett drága szállodára? Standeisky szerint Freimann ávosként nyilván adatokat gyűjtött a forradalom idején az ÁVH részére, megbízást teljesített tehát. (Csakhogy az adatgyűjtés rendszere másképpen működik a titkosszolgálatoknál. Nem feltétlenül kell az adatgyűjtéshez a fővárosból Debrecenbe, Miskolcra utazni, arra ott vannak a „Cég” helyi emberei.)

Standeisky Éva és Szokolczai Attila feltételezése nem tartható. (Standeisky meg is jegyzi, hogy persze ezzel kapcsolatban addig maradunk bizonytalanságban, „amíg nem kerülnek elő belügyi dokumentumok Freimann és három társa – Nemes Sándor, Miskolci Rudolf és Kuruc (?) – foglalkozásáról, észak-magyarországi küldetéséről, az 5885. sz. ÁVH-pecsétről”.) Mint ahogyan minden alapot nélkülöz Ungváry Rudolf állítása is.²⁸ Ungváry egyenesen odáig megy, hogy – túllépve Standeisky és Szokolczai feltételezésein is – Freimann Lajos még csak nem is az államvédelem, hanem az államvédelem tudtával (!) a szovjet titkosszolgálat, a KGB Debrecenből irányított titkos ügynöke volt, aki – krimibe illő fordulat – egy pillanatra szerepéből kiesve, szóvá tette Gáti meglincselését, s ezért ölték meg őt is.

Freimann nem volt államvédelmis; elméletben persze lehetett akár besúgó is, mint sok ezren abban az időben (is),²⁹ ezzel szemben tény: gombügynök volt, gomb- és műanyagkészítő kisiparos, aki – utazó kiskereskedőként – a saját gyártású gombjait árusította magánszemélyeknek, szabó(ságo)knak, illetve adta át a vidéki szövetkezeti kisboltoknak bizományosi értékesítésre. (Ha Szokolczai, Standeisky vagy Ungváry igazán kíváncsi lett volna Freimann Lajos valódi személyazonosságára, a periratokban megkereshette volna az adatait: a műanyagkészítő kisiparos Budapesten,

boncterembe e célból akkor, amikor aki csak tehette közülük, az elmenekült, bujkált? Ráadásul Freimann tényleg nem volt helybéli, ki azonosíthatta volna? Legfeljebb a Kossuth szálloda alkalmazottai, akik megtalálták a hotel előterében Freimann személyi igazolványát, illetve útitársai agnoszkálhatták volna, akik azonban Freimann halálát látva, sietve távoztak Miskolcra.

²⁸ = Ungváry, 2015. Az írást egyébként az teszi érdekessé, hogy a „zsidó” Freimann Lajos gombügynök tragikus halálának körülményeiről és annak feltételezett okairól *post mortem* (!) egyes szám első személyben „*maga a sértett*” fejt ki véleményét, és teszi fel az önmaga számára (azóta) is megválaszol(hat)atlan kérdéseket. Mindazonáltal a lincselés azért történt meg, mert Freimann (is) zsidó volt – sommázhathatnánk a történeteket Ungváry írása alapján.

²⁹ = Egy 1956. szeptember 1-jén kelt összesítő szerint az állambiztonságnak 27 650 titkos segítőtársa (ügynök, titkos ügynök, titkos munkatárs) volt. Ács Ferenc rendőr nyomozó (volt államvédelmi) ezredes, Operatív Nyilvántartó Osztály vezetője 1957. december 12-én készített jelentése. ÁBTL 1. 11. 10. i.sz. nélkül

az V. kerületben, a Szemere utca 17. számú ház IV. emeletén lakott.³⁰ Ugyanebben az épületben, a földszinten volt a gomböntő műhelye. Személyi igazolványának száma: AU-I.095307.³¹) Vagyis egyszerűen azt csinálta, amihez értett: gombokat gyártott, ezekkel üzletelt, s ezért bérelt autót két, ugyancsak kiskereskedő társával: Miskolczy Rudolffal és Nemes Sándorral közösen – nyilván a kisebb költségek miatt. (Ők bazárcikkkel, gyermekjátékokkal kereskedtek.) Ezért voltak úton napok óta, még október 26-án is: a korábban általuk megrendelt autó ekkor állt rendelkezésükre, és a forradalom napjaiban veszélyben látszó kintlévőségeik miatt jártak Debrecenben, az útba eső kisebb településeken, majd végül, hazafelé tartva, Miskolcon is. Csakhogy ez utóbbi esetben Freimann Lajos rosszkor volt rossz helyen, és főleg: rosszkor szólt „rosszat”: az emberiség nevében szóvá tette Gáti Gyula holttestének felakasztását, s a felheccelődött csőcselék ezért lincselte meg. (Két társa, illetve sofőrjük – Kurucz György, a főleg bérfuvarozásból élő, legendás motorkerékpár-versenyző,³² aki gyakorta állt rendelkezésükre személyautójával, mint ezen legutóbbi, tragédiába torkollt útjuk előtt néhány nappal is – nem szenvedett el bánatalmazást.) Freimann Lajos civil voltát tanúsítja özvegye is, aki vallomásában elmondta: kereskedelmi utazó férje, aki a megelőző napokban is úton volt, október 23-án reggel (tehát még a délutáni, esti forradalmi események kirobbanása előtt!) indult el személygépkocsin vidékre, szokásos üzleti útjára, előbb Debrecenbe, majd onnan Miskolcra. Férjét azért ölték meg, mert Gáti borzalmas halálát látva „egyesekek szerint kijelentette: ezt nem lenne szabad egy emberrel elkövetni. [...] A férjem 36 [valójában csak 35] éves volt, soha nem politizált, 12 évvel azelőtt megjárta Ausch-

30 = = 1957. május 27-én kiállított, a periratok közt elfekvő, Freimann karikagyűrűjének átadásáról szóló nyugta az özvegyétől. sz. n.

31 = = Méringer Emil rendőr főhadnagy jelentése, 1956. december 7. A rendőrség csak ezen a napon azonosította Freimann-t a személyi igazolványból, amelyet vélhetőleg a Kossuth szálloda személyzete juttatott el hozzá. Az áldozat családja csak ezt követően értesült hivatalosan a tragédiáról.

32 = = Benamy kisregényében – név nélkül – a Freimannékat fuvarozó személyautó tulajdonosa egy motorversenyző. A periratokban ez a személy Kurucz néven fordul elő, keresztnév nélkül. Ebben az időszakban és még a hatvanas években is rendszeres, mi több, „legendás” szereplője a nemzeti és nemzetközi gyorsasági motorversenyeknek Kurucz György, a Honvéd motorkerékpáros. Rajta kívül ilyen nevű versenymotorosról nem tud a sporttörténet. Kurucz, 2015. „Kurucz György az 50-es 60-as években sikeres gyorsasági versenyzőnk volt a Honvédnél, BM állományban. Jó néhány országos bajnoki cím birtokosa, éveken át 500cm³-es Norton Manx géppel indult.” <https://totalbike.hu/tesztek/boldor/>.

witzot.³³ A gyilkosok ki is rabolták, elvették tőle az üzleti útján inkasszált 12.000,- forintot is.”³⁴

Freimann Lajos 1921-ben született Budapesten. A XIV. kerületi Szent István Gimnáziumban érettségizett az 1938–1939-es tanévben. A VIII. A osztályba rajta kívül még hét izraelita vallású fiatalember járt; az ő neve a névsorban az ötödik.³⁵

A lincselők ellen lefolytatott Balázs Géza és társai per során Novák Józsefet tanúként hallgatta meg a bíróság Freimann Lajos halálának körülményeiről. Többek közt ezt mondta: „Arra lettünk figyelmesek, hogy a Fő utca felől, a Kossuth szálló irányából nyakánál fogva drótkötéllel húztak egy embert. Ez előtt még láttunk a szovjet emlékművön egy embert, aki fel volt akasztva. [Ő volt Gáti Gyula.] Azt az embert, akit a nyakánál fogva húztak, még élt. [sic!] Két cigány húzta, majd rugdosták. A két cigány felment a szovjet emlékműre és felhúzták az áldozatot a szoborra. Egy harmadik ember is segédkezett nekik, aki részeg volt. [...] A részeg ember lerántotta a szoborról az akasztott embert, [aki] rá is esett a lábára. Ezután elment a részeg, majd amikor visszajött és meglátta, hogy az áldozat a földön fekszik, azt mondta, hogy fel kell akasztani, ne legyen itt a földön. [...] Az áldozatot másodszor is felhúzták a szoborra, nadrág volt rajta, de teljesen le volt rongyolódva, minden testrésze kint volt a nadrágból, és égő cigarettavégeket dobáltak hozzá. Ekkor mondták nekem, hogy húzzam fel a nadrágot az áldozatra, ne legyen úgy nadrág nélkül. Ekkor én odamentem és felhúztam rá a nadrágot. Miközben a nadrágot húztam, zsebéből kivettem 3.000,- Ft-ot. Előttem egy lódenkabátos férfi vette ki ennek az áldozatnak a pénztárcáját, amiből sok pénzt magánál tartott azzal, hogy azt át fogja adni a nemzetőrségnek, a többi pénzt visszatette az áldozat zsebébe. Ezt nem vette észre senki, csak egy hosszú, derék, piros pulóveres fiú, aki mondta nekem, hogy látta, amint kivettem a pénzt, és a 3.000,- Ft-ból 1.000,- Ft-ot elvett tőlem azzal, hogy akkor nem fog szólni a dologról. Pinczel Ilona vádlottat [is] láttam a szovjet emlékműre történő akasztásnál, ő ott volt, ő mondta, hogy vegyem le a gyűrűt az áldozat ujjáról.”³⁶

33 = = Benamy kisregénye szerint Freimann 1944-45 telén a nyugat-magyarországi Hideg-ségben, munkatáborban volt, ahol barátját, Virág Györgyöt megölték mintegy 1000 munkaszolgálatossal együtt. Ez utóbbi tény, Virág neve szerepel a Hidegség-Ilona-majorban megölt zsidó munkaszolgálatosok névsorában. „10.000 hazahozott hősi halott”. Virág halála 1945. március 5-én történt a halotti anyakönyv szerint. Hogy Freimann valóban itt volt-e munkaszolgálatosként, vagy Auschwitzban volt-e fogoly, egyelőre nem eldönthető, de egymást kizáró információk.

34 = = Rozsnyai, 2006. Az összeállítás a *Fehér könyv* IV. kötete alapján készült, de annak nem teljesen szó szerinti idézete (70–71.) (Ez utóbbi szerint Freimann karóráját is ellopták a fosztogatók.) A különböző források más-más pénzüsszeget említenek: 15, 12, illetve 3 ezer Ft-ot; Novák Józsefnek a *Balázs Géza és társai* perben tett tanúvallomása magyarázatot ad erre.

35 = = A budapesti XIV. kerületi Szent István Gimnázium évkönyve, 1938–1939.

A hányatott sorsú Freimann Lajos teste a temetés után sem nyert egyszerre örök nyugalommal: miskolci kihantolása után a Farkasréti temető izraelita parcellájában – tévedésből – néhai Gáti Imre államvédelmi századost temették el helyette 1957 februárjában, míg az ő földi maradványai néhány hónapra a Kerepesi temető hősöknek fenntartott díszhelyére kerültek. A skandalumra csak az újraboncolás során derült fény.³⁷

=== Levéltári források ===

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.1.9. Vizsgálati dossziék

V-143868/3. Vegyes büntető lapok

I. II. 10. Operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek iratai

Ács Ferenc rendőr ezredes jelentése, 1957. december 12.

Budapest Fővárosi Levéltár (BFL)

XXV.4.a Fővárosi Bíróság iratai. Büntetőperes iratok

B. 1057/1957. Balázs Géza és társai

=== Kiadott források ===

Fehér könyv. Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben, III, IV.

Kiadja a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatala, é. n.

Ez történt Borsodban I. Összeállította a szerkesztőbizottság.

Kiadja az „Északmagyarország” Lapkiadó Vállalat (1957. XII.).

36 == Novák József vallomása az elsőfokú bírósági tárgyaláson, 1957. május 10-én. Novákot az ún. másik Gáti-perben (Szarka József és társai) összbüntetésül 18 év hét hónap börtönre ítélték, mert részt vett Gáti Gyula akasztásában. Jelen vallomását már le-tartóztatásban tette meg.

37 == A periratok közt megtalálható Freimann Lajos holttestének második, 1957 áprilisában Kelemen Endre által Budapesten, a Lenhossék utcai patológiai intézetben végrehajtott boncolás jegyzőkönyve rögzíti: „Itt kívánjuk megjegyezni, hogy a későbbi nyomozás megállapítása szerint az a holttest, amely Freimann Lajos sírjában feküdt, Gáti Imre holttestének bizonyult.”

==== Online források ====

Kurucz, 2015

„A Kurucz”. *168 óra online*, november 26. 168ora.hu>itthon>a-kurucz-22598
(utolsó letöltés: 2020. április 20.)

==== Hivatkozott irodalom ====

A Budapesti XIV. kerületi Szent István Gimnázium évkönyve, 1938–1939.

Balás, 1990

1956 forradalma Miskolcon. Összeállította Dr. Balás István. Miskolc.
Kiadja az MDF Miskolci Szervezete.

Benamy, 1958

Benamy Sándor: *A gomböntő halála. Októberi epizód*. Budapest, Táncsics Kiadó.
„10.000 hazahozott hősi halott”. A Munkaszolgálatosok Exhumációs és
Síremlék Bizottságai kiadása, 1948.

Canetti, 1991

Canetti, Elias: *Tömeg és hatalom*. Budapest, Európa Könyvkiadó.

Dani, 2002

Dani Péter: Hős kor. *Totalbike*, január 11. <https://totalbike.hu/tesztek/boldor/>
(utolsó letöltés: 2020. április 20.)

Győri Szabó, 1997

Győri Szabó Róbert: *A kommunista párt és a zsidóság Magyarországon (1945–1956)*.
Windsor Kiadó.

Hunyadi, 1981

Hunyadi Károly: *A munkás-paraszt hatalom védelmében*.
Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó.

Kis–Zsiros, 2006.

Kis József – Zsiros Sándor: *1956 Felsőzsolca*. Szerkesztette: Zsiros Sándor. Felsőzsolca,
Az Örökségünk Felsőzsolca Alapítvány kiadása.

Kis, 2002

Kis József: *A borsodi perek (1956–1961)*. Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó.

Kis, 2006

Kis József: *Miskolc 1956.* (Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltári Füzetek, 45.)
Miskolc, k. n.

Kis, 2016

Kis József: *Miskolc 1956.* Miskolc, Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzata.

Komjáti, 1999

Komjáti János: *Áldozat, vagy gyilkos?* Budapest, Szerzői kiadás.

Pelle, 1990

Pelle János: „Zsidók és parasztok az ötvenes években”. *Szombat*, 10. sz.

Pintér, 2000

Pintér Tamás: *A megszüntetve megőrzött Államvédelmi Hatóság. Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről.* Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal.

Rásó, 1998

Rásó József: *1956 miskolci dokumentumai a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárban.* Miskolc, k. n.

Répássy, 1993

Répássy Tamás: *Dokumentumgyűjtemény* (Komjáti Ferencnek a Gáti-tügyben felrótt bűncselekményéről). [Komjáti János szívességéből a szerző birtokában.]

Rozsnyai, 2006

Évforduló. Vidék: a gombügynök halála. Összeállította: Rozsnyai Ervin. *Dialektika.* A Marx Károly Társaság időszaki lapja, október – november, X. évf. 109–110. sz. 10–11.

Standeisky, 2004a

Standeisky Éva: Antiszemitizmus az 1956-os forradalomban. *Élet és Irodalom*, február 27.

Standeisky, 2004b

Standeisky Éva: Elmismásolt antiszemitizmus, elhallgatott múlt. Az 1956-os miskolci lincselés. *Élet és Irodalom*, augusztus 20.

Szakolczai, 2000

Szakolczai Attila: Tömegmozgalmak Miskolcon, 1956. október 25–26.

In: *Évkönyv, VIII. – Magyarország a jelenkorban*. Budapest, 1956-os Intézet, 303–322.

Ungváry, 2015

Ungváry Rudolf: Majdnem tökéletes siker. *Élet és Irodalom*, november 13.

Kulcsszavak

=====

1956, ÁVH, politikai perek

/ Was Lajos Freimann a Button Seller or a KGB Agent? /

The “building protection” volley which was fired outside the County Department of the Police on 26 October 1956 took the lives of 16 citizens in Miskolc. The demonstrators replied to brutality with brutality: the unarmed crowd dispersed and then soon returned, now armed, and lynched several members of the police and the state security who had surrendered in the building. One of the victims was a civilian whom no one actually knew but everybody thought that he was one of those responsible for firing into the crowd, a Jewish *ÁVH*-man, and he became a victim of public wrath because of this and not just by accident. The person of Lajos Freimann – if it was his name at all – has been a disputed topic among historians and those interested in the topic for decades. The official documents which mention his name, police reports, witnesses’ statements, autopsy reports and the documents of criminal cases against the executors of the lynching often recorded his name wrongly, and his corpse – either accidentally or perhaps intentionally? – was exchanged with that of another victim. Various answers have been proposed about his identity and his role in the events, but none of these has been confirmed: Was he really a simple button-maker, a genuine civilian, or was he present in Miskolc on that tragic day as a member of the state authority, perhaps an agent of the Soviet intelligence gathering information? The answer can actually be found in the contemporary documents, one only has to find them. This is what this article endeavours to do – hopefully with success.

= Kitekintő =
////////////////////

